

ارزیابی میزان یادگیری دروس ابتدایی، در روش‌های نوین تدریس به جای روش‌های سنتی و معلم‌محور با نگاهی بر هنر نمایش و موسیقی (مطالعه موردی: دانش‌آموزان ابتدایی ناحیه ۱ بندرعباس)

بابک دهقانی^{۱*}، نسیم عماره^۲

۱- مدرس دانشگاه جامع علمی کاربردی، مرکز آموزش علمی کاربردی جهاد دانشگاهی بندرعباس

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بندرعباس

دانشگاه جامع علمی کاربردی، مرکز آموزش علمی کاربردی جهاد دانشگاهی بندرعباس

University of Applied Science and Technology, Bandar Abbas ACECR Center, Iran

(tarikhtheater@gmail.com)

چکیده

زبان هنر به عنوان وسیله‌ای جهت آموزش از بهترین گزینه‌هایی است که در سال‌های اخیر استفاده می‌شود. بسیاری از آموزگاران از آن استفاده نموده و سعی بر بهره‌گیری از آن داشته‌اند. در این تحقیق تلاش شده است که با استفاده از هنرهای همچون نمایش و موسیقی در شیوه‌های جدید تدریس مباحثی را به مخاطب ارائه نمود، چرا که شیوه‌های معلم‌محور دیگر توانایی آموزش را نداشته و در دنیای دیجیتالی می‌بایست از علوم جایگزین استفاده کرد. نمایش و موسیقی از قدیم با مردمان همراه بوده و بشر توانسته است با آن ارتباط تنگاتنگی برقرار نماید. این دو هنر بر خلاف هنرهای دیگر نیاز به تخصص ویژه جهت دستیابی نداشته و هر شخصی در هر رده سنی توانایی اجرای آن را با تمرین و ممارست فراوان دارد. هنر نمایش در واقع به هنری اطلاق می‌گردد که شخص خود را در نقش دیگری ببرد تا بتواند مفاهیمی را به مخاطب خود ارائه کند. و هنر موسیقی در واقع به عنوان زبان مشترک همه مردم دنیا می‌تواند پل ارتباطی خوبی برای آموزش و پرورش آن هم در هزاره سوم به کار رود. در شیوه‌های سنتی و معلم‌محور، مدرس می‌بایست از تمام وجود خود مایه بگذارد تا بتواند پیامی را به مخاطبین خود که در واقع همان دانش‌آموزان هستند انتقال دهد. اما در شیوه‌های مدرن در واقع خود دانش‌آموزان هستند که وظیفه آموزش را بر عهده می‌گیرند و خود را مسئول آموزش می‌دانند. در واقع کار آموزگار جمع‌بندی دقیق و صحیح از مباحثی می‌باشد که دانش‌آموزان سعی در آموزش آن داشته‌اند. شیوه‌های معلم‌محور و سنتی دیگر کار ساز نبوده و آموزگاران از تکلم بیش از حد خودداری می‌نمایند. تجربه ثابت نموده است که دانش‌آموزی موفق‌تر خواهد بود که خود توانایی آموزش و انتقال مفاهیم را داشته باشد. بسیاری از اندیشمندان بزرگ از هنر موسیقی چنین یاد می‌کنند که در آموزش دروس مختلف از جمله ریاضیات تاثیر بسزایی دارد و می‌تواند کامل‌کننده‌ی هنر نمایش باشد. موسیقی و نمایش مکمل یکدیگر بوده و وجود هر کدام تاثیر بسیاری در دیگری دارد. جامعه آماری این پژوهش دانش‌آموزان ابتدایی ناحیه ۱ بندرعباس بوده که در قالب پرسشنامه‌ای توسط ۲۰ نفر از آموزگاران مدارس خاص بندرعباس مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته‌اند.

واژگان کلیدی: یادگیری، نوین، تدریس، معلم، هنر، نمایش، موسیقی

۱- مقدمه

آدمی همیشه و در همه حال به این فکر می‌کند که چگونه از سایرین بهتر باشد. یکی از راه‌های بهتر بودن از نگاه والدین خوب بودن درس در مقاطع مختلف تحصیلی می‌باشد. دانش آموز تمام تلاش خود را می‌کند تا بتواند از هم سن و سالان خود پیشی گرفته و در کسب علم و دانش به مدارج عالی دست پیدا کند. اما غافل از اینکه زندگی فقط درس خواندن و پیشرفت تحصیلی نیست.

طبیعتاً در جامعه‌ی امروز و عصر دیجیتال هزاره سوم استفاده از روش‌های سنتی و معلم محور و اصطلاحاً متکلم الوحده بودن آموزگار برای بهتر شدن کارساز نخواهد بود و از جانبی آموزگاران سعی بر آن دارند تا دانش آموزان را در تقسیم بندی دروس سهیم کنند. سعی بر آن دارند تا راه‌های مختلف ارائه مطلب را به آنان آموزش داده تا آنان بتوانند به اعتماد به نفس خود دست پیدا کنند و تمام تلاششان بر پایه‌ی استفاده از راه‌های مطلوب آموزشی نیز می‌باشد.

یکی از راه‌های پیش رو هر آموزگار که با کمترین هزینه مواجه می‌باشد استفاده از هنر آن هم در دو شاخه نمایش و موسیقی است. چرا که هنر نمایش ابزاری را می‌طلبد که در وجود هر شخصی می‌باشد و آن هم استفاده از فیزیک و میمیک فردی اوست. یعنی شخص در واقع با استفاده از این دو ابزار می‌تواند در هر نقشی فرو رفته و هیچ هزینه‌ی مالی نیز متقبل نشود. اما استفاده از موسیقی در واقع یعنی استفاده از یک ریتم. این ریتم طبیعتاً اگر آموزگار خلاق باشد به دانش آموزان انتقال داده خواهد شد و آنان نیز توانایی پیدا کردن نظم و انضباط در کارها را پیدا خواهند کرد.

لازم به ذکر است که استفاده از روش‌های نوین تدریس به جای روش‌های سنتی و معلم محور می‌تواند از چند جنبه مهم و مفید فایده باشد. یکی از این جنبه‌ها استفاده بهینه از زمان می‌باشد. دیگری ارائه راهکارهایی مفید جهت بالابردن اعتماد به نفس در دانش آموزان و دیگری پیدا کردن ثبات اجتماعی در محیطی به نام مدرسه و ...

نکته مهم دیگر این است که بایستی آموزش را از ابتدایی آغاز نمود؛ در این دوره، از خودمحوری دانش آموزان کاسته می‌شود و آنها به تدریج شروع به نگرستن به جهان پیرامون می‌کنند و خود به دیدگاه‌های افراد دیگر مانند اعضای خانواده و همسالان توجه می‌یابند. همه تجربیاتی که دانش آموزان در مدرسه کسب می‌کنند، قسمتی از برنامه درسی مدرسه است، اعم از اینکه این تجربیات، از قبل طراحی شده یا نشده باشد. از لحظه‌ای که دانش آموزان به مدرسه قدم می‌گذارند، در واقع وارد آن محیط یادگیری می‌شوند که ما برای آنان ایجاد کرده ایم (جوانا اسکات و همکاران، ۱۳۸۵؛ ص ۱۰).

آموزگاران که شیوه تدریس خود را تغییر می‌دهند باید به این نکته که دانش آموز برای ارزش و احترام گذاشتن نیاز به شناخت دارد، واقف باشند.

برخی افراد، در مورد نشان دادن واکنش مثبت و مناسب نسبت به کسانی که برای آنان ارزش و احترام قابل اند، کوتاهی می‌کنند. به منظور طراحی یک برنامه مناسب، باید دانش آموزان خود را بشناسید و از علایق و تجربیات آنان آگاه شوید و بدانید که آنان چگونه مطالب و مفاهیم گوناگون را یاد می‌گیرند. بدون شک طرح یک واحد درسی در مورد "دریا" در کودکان در کشور "مالی"، به دلیل آب و هوای کاملاً خشک و بیابانی آن کشور، ضرورت و ارزش کمی دارد. زیرا در این کشور، هیچ فرصت و موقعیتی برای تماس و تجربه مستقیم در مورد دریا وجود ندارد (همان، ص ۱۲).

لذا با مثال فوق باید بدانیم که ارائه راهکار مناسب در زمینه‌ی هنر جهت آموزش درسی به کودکان می‌بایست با اهداف مدرسه، خانواده و دانش آموزان هم خوانی داشته باشند. ما نمی‌توانیم در یک مدرسه قرآنی از موسیقی پاپ و یا نمایش سیاه بازی استفاده نمائیم و در مقابل نیز شاید در مدارس با شرایط خاص نتوانیم از شرایط خاص هنری استفاده کنیم.

۲- ادبیات نظری و پیشینه پژوهش

۲-۱- ارزیابی میزان یادگیری

آگاهی یافتن معلمان از ویژگی‌های جسمی، شناختی و عاطفی دانش آموزان، خود از مهمترین وظایف او به شمار می‌رود؛ زیرا اگر ما شناخت کافی از شاگردان خود کسب نکنیم، به هیچ وجه نخواهیم توانست شیوه‌های مناسبی را برای اجرای فرآیند

یاددهی-یادگیری در کلاس درس انتخاب کنیم. اگر ما به عنوان معلم تصور کنیم که بدون شناخت شاگردان و بدون آگاهی کافی از فرآیند رشد ذهنی، جسمی، روانی و اجتماعی دانش آموزان، در کار معلمی موفق خواهیم شد، نتیجه ای جز شکست عایدمان نخواهد شد. توصیه ما این است که معلمان دوره ابتدایی، با مطالعه کتابهای مختلف در زمینه روانشناسی رشد، روانشناسی یادگیری، روانشناسی اجتماعی، ارتباطات انسانی، زبان شناسی و دیگر حوزه های علمی مربوط به فرآیند یاددهی-یادگیری، شناخت خود را از دانش آموزان ۷ تا ۱۲ سال که مخاطبان اصلی دوره ابتدایی هستند، گسترش دهند تا در انجام رسالت معلمی خویش بیش از پیش موفق گردند (دکتر حسن ذوالفقاری؛ ۱۳۸۱، ص ۲).

در چنین شرایطی معلمان می توانند با حداقل شناخت نسبت به کودکان دوره ابتدایی در کلاس های درس خود حاضر شده و به شناخت نسبی در دانش آموزان دست یابند. البته لازم به ذکر است که گاهی مشورت با آموزگاران سال پیش می تواند بر میزان یادگیری یک دانش آموز - آن هم دانش آموز خاص - تاثیر به سزایی داشته باشد.

۲-۲- هنر

در یک تعریف کلی هنر را چنین بیان می کنیم که خلاقیتی است درونی تا بتواند خلایق را پر کند. یعنی هر آنچه از درون انسان به بیرون بترآود تا بتواند پاسخگوی یکی از نیازهای _ترجیحا حسی_ مردم در جامعه باشد. حال این هنر خود بر دو گونه است: یکی هنر زیبا و دیگری هنر کاربردی. لازم به ذکر است که هنر در جامعه اسلامی و در کشورهایی همچون ایران عزیز ما شرایط و ضوابط خاص خود را دارد.

کلمه هنر از واژه "سونر" در زبان سانسکریت گرفته شده و به معنای "یک واحد نیک" می باشد که در دوره هخامنشی وارد فرهنگ ایرانی و زبان سانسکریت گردید. در اواسط دوره اشکانی با ابداع خط پهلوی اشکانی که از الفبای آرامی گرفته شده بود، کلمه "سونر" به "هونر" تبدیل شد و سپس در طی دوره های متمادی به صورت واژه "هنر" تبدیل شد. امروزه آفرینش های هنری به پنج دسته تقسیم بندی شده اند: ۱- هنرهای ادبی (نظم و نثر و داستان و ...) ۲- هنرهای موسیقی (سنتی، نوگرا و ...) ۳- هنرهای نمایشی (تئاتر و سینما) ۴- هنرهای کاربردی (معماری، عکاسی، طراحی سنتی، صنایع دستی، طراحی دستی، گرافیک) ۵- هنرهای زیبا (نقاشی، پیکره سازی، پیکره تراشی) (رامونا محمدی، ۱۳۹۴؛ ۱۷).

اصلی که اقتضا دارد هنر با قوانین ملازم هر شی و موضوعی که هنرمندان بدان می پردازد سازگاری داشته باشد، در هنرهای فرعی نیز مراعات می شود؛ مثلا در هنر قالببافی که معرف و مشخص جهان اسلام است، محدود ماندن به اشکال منحصرآ هندسی بر وفق ترکیب بندی هنری در سطحی مستوی و فقدان تصاویر به معنای حقیقی کلمه، مانع از باروری هنری نشده است (تیتوس برکهارت؛ ۱۳۹۰، ص ۱۳۴).

۳-۲- پیشینه

مرتضی امیر حسینی، (۱۳۹۵)؛ به بررسی نقش تصویرک ها در یادگیری واژگان کتاب فارسی اول ابتدایی با در نظر گرفتن نقش تسهیلی معلم و بدون در نظر گرفتن نقش تسهیلی معلم در یادگیری این واژگان پرداخته است. رویکردها و موضع گیریهای مختلف آموزش و پرورش دیدگاههای خاصی برای برنامه درسی ارائه می دهند. یکی از این رویکردها برای زبان آموزی در دوره ابتدایی، رویکرد کلی است که بر روانشناسی گشتالت استوار است. از فعالیتهایی که برای یادگیری واژه ها به عنوان یک کل مدنظر طراحان بوده تصاویری است که در دروس کتاب پایه اول دوره ابتدایی پیش بینی شده است. پژوهش حاضر از نظر ماهیت و روش شبه تجربی است و از روش آزمون پاسخ آزاد به عنوان ابزار سنجش استفاده شده است. دانش آموزان ورودی کلاس اول و دوم شهر تهران جامعه آماری این پژوهش را تشکیل می دهند که به صورت نمونه گیری تصادفی ساده انتخاب شده اند. در این پژوهش تصویرک های کتاب فارسی اول ابتدایی از دید گویا بودن به سه دسته گویا، متوسط و پایین درجه بندی شده اند. دست آورد این پژوهش بر پایه یافته های آماری و تعریف ویژگی های تصویرک گویا و درصد تشخیص پایین و متوسط ۶۵ درصدی گویایی برای همه دانش آموزان بیانگر آن است که طراحان تصویرک به اهداف خود یعنی تشخیص با میزان بالا

واژگان از روی تصویرک‌ها، با هدایت و بدون هدایت معلم نرسیده‌اند و نیاز است در طراحی تصویرک‌ها بازنگری مبتنی بر شاخص‌های ارزیابی شده این پژوهش و سایر عوامل انجام شود.

بابک دهقانی، محمدرضا شریف زاده (۱۳۹۶)؛ پژوهشی در خصوص تاثیر موسیقی بر کودکان ۳ تا ۱۲ سال بر موسیقی آرف می باشد که ویژه آموزش انفرادی و گروهی در سازهای بلز، فلوت ریکورد و هارمونیکا است. باید توجه داشته باشیم که موسیقی برای کودکان صرفاً آرف نمی باشد. بلکه این نوع از موسیقی ترفندی است برای بهتر یادگرفتن و نشانیدن کودکان در کلاس درس. کلاسهایی که با شادی برگزاری می شوند و به زیبایی آراسته شده‌اند. موسیقی خود به تنهایی عبارت است از مجموعه‌ای از اصوات که در کنار یکدیگر در دستان چیره دست هنرمند جادویی به پا می کند که این جادو در موسیقی کودکان همیشه شادی آور است. موسیقی شادی آور کودک را علاقمند کرده و در نهایت به اجرای ساز می پردازند. اما وقتی وارد نوعی از موسیقی می شویم که به موسیقی آرف معروف است، یعنی در واقع بایستی تابع یکسری قوانین و محرک‌هایی باشیم که مطمئناً کودک در برابر آنها عکس العمل‌هایی از خود بروز می دهد. این عکس العمل‌ها گاهی نتیجه‌ی رفتارهایی است که در زندگی عادی امکان ارائه آنها را نداشته است. در واقع ما در این پژوهش به آن حرکات موزون یا همان رقص می گوئیم. رقص یا حرکات موزون مجموعه‌ای از حرکات فیزیکی است که عاملی محرک موجب ایجاد آن در بدن انسان می شود.

زهرآ بهشتی (۱۳۸۸)؛ تلاش انسانها در قرن بیست و یکم برای کسب قابلیت های لازم برای زندگی که مملو از فناوری اطلاعاتی و ارتباطاتی است باید در جهت افزایش روزافزون دانش کاری و فناوری نوین باشد. مهمترین شاخص توسعه هر کشور، براساس میزان تولید، توزیع و مصرف اطلاعات در آن تعیین می گردد. آموزش الکترونیکی وسیله ای است که انسانها را در رسیدن به این هدف یاری میرساند. با استفاده از آموزش الکترونیکی میتوان خیلی سریع و راحت به "خودآموزی" پرداخت. در عرصه آموزش الکترونیکی میتوان فرصتهایی یافت که ارائه مفاهیم و مطالب درسی را با استفاده از امکانات کمک آموزشی دیداری و شنیداری پیشرفته، بسیار غنی و جذاب نمود. انعطاف پذیری این نوع آموزش، محیط آموزشی مناسبی را برای افرادی که به دلیل تعهدات شغلی یا شخصی قادر به شرکت کردن در یک کلاس رسمی نیستند، فراهم می آورد. در این شیوه آموزش با استفاده از فناوری روز در امر تعلیم و تربیت و بهره گیری از اساتید مجرب میتوان گام های موثری در زمینه آموزش همگانی و ارتقاء سطح دانش جامعه برداشت. با بهره گیری از ابزارهای فناوری نظیر اینترنت و انواع نرم افزارهای آموزشی، امکان برگزاری دوره های متنوع در سطوح مختلف به صورت مجازی و مطابق با استانداردهای آموزشی فراهم میگردد.

با استفاده از امکانات شبکه، در هر زمان و هر مکان میتوان به مطالعه دروس پرداخت. با پیدایش آموزش الکترونیکی، دیگر نیازی به امکانات فیزیکی با هزینه بالا برای آموزش نیست و مشکل دسترسی به اساتید مجرب نیز حل میگردد، همچنین دسترسی به اطلاعات و امکان یادگیری رشته های مختلف علمی در حداقل زمان، میسر میباشد. در حین مطالعه نیز، امکان دستیابی به منابع اطلاعاتی بسیاری از طریق کتابخانه های دیجیتالی و سایتهای مختلف فراهم است. در این نوع آموزش، اساتید و فراگیران در تمام دنیا، از طریق شبکه میتوانند با یکدیگر ارتباط برقرار کنند و به بحث و گفتگو بپردازند. فراگیران با شرکت در فعالیتهای گروهی برای انجام تکالیف کلاسی و پروژه های داده شده، تشویق میشوند تا از خود کنجکاوی و ابتکار بیشتری نشان دهند و خلاقیت های خود را به منصفه ظهور برسانند. در کشور ما به دلیل کثرت داو طلبان تحصیل در دانشگاه و بازماندگان از تحصیل در دوره های ابتدایی و متوسطه، نیاز به تربیت کادر آموزشی مدارس، ایجاد فرصت ادامه تحصیل برای کارمندان و تنگناهای اقتصادی، آموزش الکترونیکی می تواند کمک شایانی در جهت آشنایی با علوم و مهارتهای جدید، بوجود آوردن فرصتهای آموزشی و تکمیل برنامه های آموزشی مدرسه و دانشگاه باشد. اما قبل از هر عملی باید به رفع مسائل و مشکلات در خصوص توسعه آموزش الکترونیکی پرداخت. از عواملی که در ایران باعث محدودیت در توسعه و بهینه کردن آموزش الکترونیکی و ارائه این نوع آموزش در شکل پیشرفته می شود می توان به محدودیت در پهنای باند مخابراتی، عدم دسترسی به اینترنت و تجهیزات رایانه ای در شهرهای مختلف، عدم تدوین محتوای آموزشی و زیر ساختارهای مناسب این نوع آموزش اشاره کرد. همچنین مشکلاتی از قبیل شیوه ارزیابی فراگیران، آموزش دروس عملی، و یا نوع شکل گیری شخصیتی افراد تحت تعلیم این نوع آموزش از نظر ارتباطات اجتماعی و فنون همکاری، وجود دارد که با تدابیر خاصی، بایستی به رفع آنها

پرداخت. هدف از این مقاله، بررسی مزایای آموزش الکترونیکی در کنار آموزش سنتی و ارائه راهکارهایی در خصوص حل مسائل و مشکلات این نوع آموزش در ایران است. امید است در آینده ای نزدیک با استفاده از آموزش الکترونیکی بسیاری از مشکلات آموزشی کشور مرتفع گردد و اهداف والای آموزش و پرورش و آموزش عالی در امر تعلیم و تربیت، محقق گردد.

۳- روش تحقیق

جامعه آماری در این تحقیق آموزگاران و دانش آموزانی هستند که در مدارس شهر بندرعباس به تحصیل می پردازند. اما در این تحصیلی رویکردی به نام هنر وجود دارد. لذا سعی شده است از دانش آموزان و آموزگاران استفاده شود که تمایل به استفاده از هنر در تدریس و تحصیل خود باشند.

در این پژوهش متناسب با موضوع و در جهت دستیابی به اهداف از روش تحقیق کتابخانه‌ای استفاده می‌شود. با توجه به اینکه در این پژوهش از روش توصیفی و تحلیلی استفاده خواهد شد و روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای است، ابتدا با جستجو در پایگاه‌ها و سایت‌های اینترنتی و بانک‌های اطلاعاتی و استنادی همانند: پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران، SID، سیولیکا، مرکز تحقیقات کامپیوتری و با مراجعه به کتابخانه‌های دیجیتال (کتابخانه‌های دیجیتالی نور، دانشگاه پیام نور و دانشگاه تهران) و برخی کتابخانه‌ها، با استفاده از کلمات کلیدی تحقیق در بین منابع مختلف با توجه به موضوع انتخابی و تحقیقاتی که انجام گرفته است، کتابها، مقالات، مجلات، پایان‌نامه‌ها و سایت‌های اینترنتی نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. بدین معنی که پس از بررسی‌های به عمل آمده از منابع در دست و فیش‌برداری به تحقیق و فیش‌برداری اطلاعات گردآوری خواهد شد.

۴- نتایج و بحث

۴-۱- خلاقیت در کلاس درس

همه‌ی ما به این قضیه واقف هستیم که بخش عمده‌ای از یادگیری کودکان و تدریس آموزگاران در کلاسهای درس صورت می‌پذیرد و کلاس درس نقش اساسی در زمینه سازی این خلاقیت را دارد. فضاهای مختلف از جمله عاطفی، فیزیکی، یادگیری، میزان انگیزه و ... از عوامل هستند که اصطلاحاً به آن درون کلاسی گفته می‌شود و در پیدایش خلاقیت تاثیر بسزایی دارند. نقش آموزگار در پرورش و راه سازی این خلاقیت از اهمیت بالایی برخوردار است اما این تاثیر گذاری از دو جنبه قابل بررسی است: رابطه عاطفی با دانش آموزان و رابطه آموزشی و یاددهی.

ایجاد شرایط مساعد برای رشد خلاقیت مستلزم این است که معلم جوی صمیمانه و مطمئن در کلاس درس ایجاد کند. به طوری که دانش آموز بتواند با احساس امنیت، عقاید و نظریات خویش را ابراز دارند. معلم پس از تأمین نیاز عاطفی دانش آموزان، می‌تواند با اجرای اصول مناسب آموزشی دانش آموزان را هر چه بیشتر رهنمون گردد. نکته حائز اهمیت دیگر، نوع نگرش معلم به خلاقیت و دانش آموزان خلاق است. توجه به این که اغلب دانش آموزان خلاق کمتر با جمع هماهنگ هستند و رفتارشان قابل پیش بینی نیست، بعضی معلمان فکر می‌کنند که آنان، دانش آموزان دردرس آفرین هستند (ترزا، ۱۳۷۵؛ ص ۳۷).

هنر در ایجاد و پایه ریزی سنتهای فرهنگی حائز اهمیت است و کودکانی که تجارب خلاقه هنری دارند، آن را بهتر درک می‌کنند و برای آن ارزش بیشتری قائل هستند. برآستی چنین است؛ زیرا ذوق و خلاقیت هنری برای آنان معنی دارتر خواهد بود. ضروریست همه‌ی مربیان تربیتی و معلمان و دانش آموزان کارگاه‌های عملی هنری را با موفقیت به پایان برسانند تا به درک هنری و ارتباط تصویری دست یابند و همچنین یادگیری الفبای زبان هنر و ادراک هنری لازمه‌ی توسعه‌ی هر فعالیتی بوسیله زبان هنر، می‌باشند. چنانچه ما بتوانیم افراد متخصص برای آموزش درس هنر تربیت کنیم خواهیم توانست هم وطنان هنرمند، با ادراک هنری بالا تربیت کنیم برای شکل‌گیری شخصیت هنری در دانش آموزان می‌بایست از دوران کودکی مربی آگاه که دارای ادراک هنری صحیح از فعالیت‌های هنری کودکان می‌باشند مسؤولیت تربیت آنها را بعهده گیرند تا با بازخوردهای درست

موجبات پرورش استعداد هنری آنها را فراهم نمایند. مربیان تربیتی به عنوان پرچم داران تربیت و اصلاح جامعه باید از هنر به عنوان ابزاری کارآمد در بهبود فعالیت‌های تربیتی و فرهنگ جامعه استفاده نمایند و از طریق هنر، علاوه بر ارشاد دانش آموزان، جامعه را از گزند تهاجم فرهنگی برهانند و به سوی تعالی و رشد سوق دهند. هنر به عنوان مؤثرترین ابزار در پرورش روح و روان دانش آموزان نقش کلیدی دارد که مربیان نباید از این ابزار غافل بمانند (اکبر کریمی، ۱۳۸۷؛ ص ۷).

۴-۲- هنر نمایش و بازیگری

همانطور که پیش تر عنوان شد، هنر خلاقیتی است درونی. یعنی آنچه که از درون بر آید و به بیرون بترآود تا بتواند خلای را پر نماید.

هنر از دو جنبه مورد بررسی و ارزیابی دقیق قرار می گیرد: ۱- هنر زیبا ۲- هنر کاربردی
راسکین می گوید: هنر واحد است، تفاوت قایل شدن میان هنر زیبا و کاربردی تصنعی و مخرب است (دونیس). داندیس، ۱۳۸۲؛ ص ۲۲.

لازم به ذکر است که هنر زیر مجموعه‌های فراوانی از جمله؛ نمایش، موسیقی، آواز، رقص، معماری، عکاسی، نقاشی، گرافیک و ... دارد که در این تحقیق به مطالعه موردی تاثیر هنر نمایش و موسیقی بر میزان یادگیری دانش آموزان پرداخته شده است. به نظر می رسد که یکی از متفکران روسی به نام تولستوی بیش از سایرین به معنای هنر دقت و تامل داشته است و نظریات فراوانی را ارائه نموده که یکی از این نظریات به طور نسبی دقیق تر از سایرین می باشد؛ از نظر وی، هنر فعالیت انسانی است که انسان آگاهانه و به یاری علایم ظاهری، احساسات تجربه شده خود را به دیگران انتقال دهد، به طوری که آن‌ها نیز آن احساسات را تجربه نمایند و از مسیر حسی و خیالی که هنرمند از آن گذشته است بگذرند. هنر وسیله کسب لذت نیست بلکه وسیله ارتباط با انسان‌ها جهت سیر به سوی سعادت فرد و جامعه انسانی است ۱ (غلامرضا اعوانی، ۱۳۷۸).

در یک معنای کلی نمایش بدین معناست که A در نقش B زمانی که C نظاره گر آن باشد. کلمه تئاتر از واژه یونانی تئاترون ۲ به معنای دیدن و تماشا کردن و محل تماشا آمده است و نمایش از کلمه یونانی دراما ۳ به معنای کنش و عمل کردن گرفته شده و آنچه که امروز درام نامیده می شود یک تلفظ فرانسوی است.

در مورد پیدایش و خاستگاه این هنر نظریات متعددی وجود دارد زیرا مدارک قابل اعتمادی تا کنون در این زمینه به دست نیامده. یک نظریه که پذیرفتنی ترین نظریه ها نیز هست حاکی از آن است که تئاتر از مراسم آئینی برخاسته، بدین ترتیب که بشر در آغاز به نیروها و موجوداتی اعتقاد پیدا کرده بود که می پنداشت تمام منابع غذایی و حیاتی اش به این موجودات تعلق دارند، لذا قبرای جلب رضایت و حمایت آنها اعمال و حرکاتی انجام می داد و شیوه های مختلفی را به کار می گرفت که این اعمال و حرکات به تدریج جرح و تعدیل یافته و به آئینی خاص بدل گشتند. از مراسم آئینی در زمینه های گوناگون از جمله باروری زمین، رهایی از خشکسالی، پیروزی در مبارزات و تغییر فصول بهره می جستند و عمدتاً نیز شکل و حالت نمایشی داشتند و عموماً اکثر افراد قبیله به اجرای آن همت گماردند (رحمت الله محرابی، ۱۳۷۹؛ ص ۱۱)

۱- هنر چیست؟ این اثر لئون تولستوی در باب هنر قابل تأمل است، زیرا تعریف وی بازگشت هنر به حالات نفسانی خاص هنرمند است و یا برعکس. این ابهام به ذهن خطور می کند که آیا هرگونه انعکاس احساسات انسانی به صورت علایم مشخص که توسط انسان تجربه شده و انتقال آن به دیگران به وسیله حرکت، خط، رنگ، صدا و یا اشکال هندسی، "هنر" نامیده می شود، یا انتقال احساسات و عواطف خاص با علایم ویژه، "هنر" به شمار می آید. هر چند تولستوی در توصیف خویش، به غایت هنر به عنوان سعادت و خیر اشاره کرده است. علاوه بر این، جای این پرسش وجود دارد که آیا این عواطف و احساسات تجربه شده، جنبه ذوقی و درونی دارد یا با نوعی حال حضور و دریافت اشراقی از طرف حق همراه است؟ اگر جنبه سلیقه‌ای و شخصی داشته باشد، نمی توان از آن به عنوان ضابطه و قاعده در توصیف هنر استفاده کرد، زیرا جنبه کلی ندارد.

۲ - Theatron

۳ - Darma

آنچه که در یک نمایش بیشترین اهمیت را دارد و اساسا بدون حضورش تئاتری وجود نخواهد داشت بازیگر است، زیرا بدون متن می توان به اجرای نوعی از نمایش همت گمارد (مانند نمایشهایی که بر مبنای بدیهه سازی ۱ به اجرا در می آیند) (همان، ص ۱۵)

روش نمایشی، از روش های متداول و مرسوم در آموزش است و در تاریخ این رشته، سابقه ای طولانی دارد. همانگونه که از نام این روش بر می آید، در آن، پدیده یا واقعیتی به نمایش گذاشته می شود و مهارت های دیدن، از محورهای اصلی این نوع آموزش است. با استفاده از این روش می توان با کمترین زمان، به تعداد زیادی از فراگیرندگان اطلاعات داد. در مورد اجرای این روش، دو مشکل اساسی وجود دارد: دانش آموزان فقط از یک حس، یعنی دیدن استفاده می کنند و صرفا دانش و اطلاعات به دست می آورند و در این روش غیر فعال هستند (منوچهر فضلی خانی، ۱۳۹۱؛ ۲۴۴).

نمایش در مدارس دارای فرمت خاصی است، چرا که بازیگران آن از هرگونه حرفه و صنعتی در راستای استفاده از فیزیک و میمیک خود به دور هستند و تمام تلاششان برای خوب بودن است، غافل از اینکه این خوب بودن نیاز به تمرینات مکرر دارد نه تمرینات مقطعی.

نگارنده بر حسب تجربه ای که خود به عنوان معاون پرورشی در مدارس دارد لازم می دارند که این توضیح را اضافه نماید که کار نمایش در مدارس باید بر مبنای موقعیتی که دانش آموز در آن قرار گرفته شده است ساخته شود. چرا که سریع تر به نتیجه خواهد رسید. نمایش در مدارس ابتدایی می بایست دارای ریتم و حرکت بوده تا بتوان بهتر و بیشتر برای بازیگر قابل هضم باشد. این ریتم می تواند بر پایه یک سری حرکات موزون باشد که چنین بیان می شود:

حرکات موزون کودکان در حقیقت چرخیدن در یک دایره، دست زدن، پا کوبیدن و ... است که برخی از آنها در بازی های سنتی وجود دارند و بقیه توسط کودکان و مربی ابداع می شوند. این حرکات موزون از یک سو باعث تنوع حرکتی می شود که کودک می تواند انجام دهد و اجرا کند که خود موجب هماهنگی بین اعضای بدون و رشد حرکتی و همچنین افزایش انگیزه و رغبت برای آموزش می شود و از سوی دیگر برای آموزش و درک ریتم و ملودی و فرم مورد استفاده قرار می گیرد (سودابه سالم، ۱۳۸۹؛ ص ۹).

نمایش یکی از زیر مجموعه های هنر می باشد که در مدت کوتاه ورود خود به ایران با استقبال بی نظیری در بین عوام روبرو شد و همگان تب بازیگری در سر می پروراندند. افراد زیادی برای رسیدن به آن تلاش می کنند و شبانه روز به تمرین و تحصیل ممارست می ورزند و راه های طول درازی را نزد اساتید برجسته می روند تا بتوانند این هنر را بیاموزند.

۳-۴- آموزش تئاتر و نمایش

سال های پایانی حکومت قاجار را تا سال ۱۳۲۰ هـ. ش می توان سالهای تمرین برای به وجود آوردن تئاتر در ایران دانست. این تلاش ها از سال ۱۳۱۸ هـ. ش با راه افتادن سازمان پرورش افکار و تاسیس هنرستان هنرپیشگی، سازمان می یابند و کارهای زیربنایی صورت می گیرد و آموزش تئاتر جدی می شود، اما تا آن سال ها هنوز وقت باقی است. این دوران، دوران رکود است. دوران تشکیل گروه های تئاتری، تماشاخانه ها و تالارها و به فاصله کمی، تعطیلی آنهاست؛ سال های تاسیس و تعطیلی، سال های آزمون و خطا. اولین تماشاخانه و تئاتر مردمی ایران در حدود سال ۱۲۹۰ هـ. ش با نام تئاتر ملی افتتاح شد. بر خلاف دارالفنون مردم عادی هم می توانستند به دیدن تئاترهایش بروند (ابراهیم امینی، ۱۳۹۵؛ ص ۶۸).

بازیگر، قبل از هر کاری، باید یک بدن خیالی برای نقش تجسم کند. این بدن خیالی، بدن نقش است. بازیگر باید یاد بگیرد که چگونه بدن خیالی را مثل یک لباس تن خودش کند. با تمرین منظم و زیاد، یاد می گیرد که چه جوری تناسبات بدن خودش را تغییر دهد و با بدن نقش یکی شود. هر نقش، علاوه بر بدن خیالی، یک مرکز خیالی هم دارد. منظور از مرکز خیالی، منطقه ای در درون و بیرون بدن نقش است که محرک تمام حرکات و رفتارهای اوست (میخائیل چخوف، ۱۳۸۵؛ ص ۴۰).

۱- در اینگونه نمایش بدون آنکه دست نوشته ای در میان باشد بازیگران با استفاده از خلاقیت های خود و با توجه به موقعیت و شرایطی که در آن قرار می گیرند به ایفای نقش می پردازند.

لازم است که اشاره شود که در نقش پذیری توسط دانش آموز جهت یادگیری درس نیاز به غرق شدن در نقش نیست چرا که در اینجا هنر ابزاری است جهت آموزش درس. اما اگر این نقش پذیری در راستای به تماشا گذاشتن باشد که مخاطبان آن دانش آموزان باشند می بایست بازیگر در نقش فرو رفته و بتواند خود را آنچنان نشان دهد تا آموزش کامل و جامع صورت پذیرد. تمامی آموزگاران در برهه ای از زمان، دیر یا زود به این نتیجه پی خواهند برد که هنر علی الخصوص هنر نمایش می تواند کار آموزش را آسان تر نماید. طبیعتاً اگر ما بتوانیم از ابزاری جهت ماندگاری در ذهن استفاده کنیم بیشتر می توانیم آموزش خود را پیش ببریم. کودکان از نمایش های ریتمیک خوششان می آید و لذت می برند. به عنوان مثال ما می توانیم با استفاده از هنر نمایش و حرکات موزون در بدن به آموزش برخی از فعالیتهای آموزشی بپردازیم. به عنوان مثال: یک دانش آموز وقتی از شخصیت یک قصه گو لذت می برد پس ما به عنوان آموزگار می بایست در قالب قصه گو درس خود را به پیش ببریم.

تصویر ۱- نمایش دوکی قدر شناس (نویسنده و کارگردان: بابک دهقانی) تم: تعاون و همکاری

قصه گویی بخشی از ادبیات نیز می باشد. ادبیات کودکان به دو گونه کلی تقسیم می شوند:

۱. ادبیات شفاهی: به آن دسته از قصه ها، داستان ها، حکایات، ضرب المثله ها و ... اطلاق می گردد که در طی قرن ها و سالیان سال از نسلی به نسل دیگر سینه به سینه منتقل شده است.
۲. ادبیات مکتوب: به مجموعه ای از ادبیات اطلاق می گردد که نگاشته می شود و قابل ثبت است. چرا که بعدها شاید قابل بررسی قرار گیرد. که اقسام آن عبارت است از:
 - ادبیات داستانی: مجموعه رمان ها و حکایات و همچنین داستان های کوتاه و بلند را شامل می شود که هر یک دارای خصوصیات خاص خود است. اما نکته ی مشترک بین آن ها این است که همگی بر پایه ی توصیف و داستان بنا شده است.
 - ادبیات نمایشی: در ادبیات نمایشی گفتگو و عمل به جای توصیف ادبیات داستانی می نشیند و نمایشنامه را به وجود می آورد. نمایشنامه یک متن ادبی است که برای اجرا نوشته می شود، اما متن هایی وجود دارند که صرفاً برای خواندن مناسب هستند. به این نوع نمایشنامه ها اصطلاحاً صندوقخانه ای (Closet) می گویند.
 - ادبیات ژورنالیستی یا روزنامه نگاری: این نوع از ادبیات بیشتر مورد استفاده ی رسانه های گروهی چون مجلات، روزنامه ها و هفته نامه ها قرار می گیرد (بابک دهقانی، ۱۳۹۲؛ ۳۰).

۴-۴- هنر موسیقی

جهان با تمام زیبایی های هستی با هنر زنده است، موسیقی شاخه ای پر بار از هنر است، خلق موسیقی توسط هنرمند به مانند چرخش خورشید به دور زمین است. همانگونه که خورشید برای گرما بخشید به زمین به دور آن می چرخد، موسیقی نیز برای به حرکت در آوردن غریزه درونی آدمی به دور او می چرخد و در ذهن جست و خیز دارد. لازم به ذکر است که موسیقی پایه ابتدایی در سرودها و نغماتی خلاصه شده اند که هر ساله در ماه خاصی و به مناسبت های گوناگون توسط دانش آموزان به اجرا در می آیند. موسیقی سرودها و نغمات دانش آموزی همگی سرشار معنویاتی است که به صورت روزانه با آن در ارتباط

هستیم و از انجام دادن آن لذت می‌بریم. شاید دیده باشید شیطننت‌هایی که در چشمان دانش‌آموزان موج می‌زند و در هنگام اجرای نغمات زیبا در وصف ائمه اطهار، آموزگاران، ماه مهر، بسیج و ... نور مظلومیت بر دیدگان این نوگلان باغ علم و دانش می‌درخشد.

حرفهایت را شنیدم /// در کلاس مهربانی /// زنگ اول با تو خواندم /// یک سرود آسمانی /// با تو قلب کوچک من ///
شادمان و پرغوروراست /// درنگاه کیف و دفتر /// شوق فرادهای دور است /// ای معلم از صدایت /// می‌رسد آهنگ شادی /// مثل
باران روی گل‌ها /// می‌نشانی رنگ شادی /// گاه سبزی، گاه آبی /// مثل جنگل مثل دریا /// در میان هر کتابم /// نام خوبت
هست پیدا /// می‌نویسم خوب و خوانا /// مشقهای هر شبم را /// تا ببینم درنگاهت /// باز یک
لبخند زیبا (برگرفته از مجموعه سرودهای آوای مدرسه)

تصویر ۲- اجرای سرود ای معلم در دبستان پسرانه سما بندرعباس (رهبر گروه؛ بابک دهقانی)

در سراسر جهان کلیه‌ی موسیقی‌دانان که موسیقی را از روی نت اجرا می‌کنند، عمدتاً قبل از اجرای ملودی هر آهنگ با ساز، حرکاتی با دست راست خود انجام می‌دهند که این عمل را وزن خوانی می‌گویند. در موقع وزن خوانی لزومی ندارد که آهنگ مورد نظر با آواز خوانده شود؛ بلکه کفایت کشش‌ها را با همان ارزش زمانی‌شان اجرا کنیم. (علی اکبر شکارچی، ۱۳۹۱؛ ۹).

۴-۴- تاثیر موسیقی در بالابردن میزان تفکر در کودکان

هدف از آموزش موسیقی به کودکان، کمک به شرایط بهتر در زندگی بهتر می‌باشد. امروزه موسیقی در بین کودکان کمتر جنبه‌ی سرگرمی را دارد و بیشتر به عنوان یک حرفه و یک صنعت به آن نگاه می‌شود. یک از راه‌های ایجاد انگیزه و خلاقیت در کودکان برای یادگیری موسیقی استفاده از مداد رنگی و نقاشی می‌باشد. رنگ‌های نت‌ها در تمام دنیا به یک شکل می‌باشد، که نمونه زیبای آن در ساز بلز بسیار مشهود است. نکته قابل توجه این است که در آموزش موسیقی کودکان می‌توان از زبان انگلیسی به خوبی استفاده نمود. چرا که هر نت با یک حرف انگلیسی نشان داده می‌شود که یادگیری آن را ساده و آسان می‌نماید.

DO	Re	Mi	Fa	Sol	La	Si	Do
دو	ر	می	فا	سل	لا	سی	دو
C	D	E	F	G	A	B	C
آبی	بنفش	قرمز	نارنجی	زرد	سبز کم رنگ	سبز پررنگ	آبی

در چنین شرایطی کلاس درس برای کودک شیرین‌تر و جذاب‌تر خواهد شد و همین‌طور برای کودکانی که با نقاشی و زبان انگلیسی از قبل آشنایی داشته‌اند به مراتب ساده‌تر می‌باشد.

به گزارش انجمن ملی آموزش موسیقی، شرکت‌کنندگان SAT با یک پیش‌زمینه‌ای از موسیقی به‌طور قابل‌توجهی بالاتر از هم‌تایان غیر موسیقایی خود بوده، به‌طور تعجب‌آوری ۵۶ امتیاز بالاتر در بخش شفاهی و ۳۹ امتیاز بالاتر در قسمت ریاضی در آزمون کسب کردند. دیگر طرفداران آموزش موسیقی نیز استناد به مزایای غیرموسیقی متعدد از جمله ایجاد اعتماد به نفس، تمرکز و هماهنگی می‌کنند و باور دارند که آموزش موسیقی منافع بیشتری هم خواهد داشت.^۱

شواهدی وجود دارد که جنین در رحم مادر در برابر موسیقی واکنش نشان می‌دهد. صداهای بلند باعث جهیدن و پریدن جنین می‌شود. البته صدا و موسیقی یادگیری‌های دیگری نیز برای جنین به همراه دارد و زمانی که صداهای بلند تکرار شوند، جنین به آن عادت کرده واکنش کمتری در برابر آن نشان می‌دهد. اینکه پخش صدای بلند برای جنین کار درستی است یا خیر، مطلب دیگری است و اینکه نوزاد موسیقی لالایی را دوست دارد به این معنی نیست که پخش مداوم موسیقی لالایی در رشد او اثر می‌گذارد و برای او مفید است. مخالفت‌هایی نیز در مورد پخش مداوم موسیقی برای جنین و نوزاد وجود دارد (جنسن، ۱۳۸۶).

طبیعتاً دانش‌آموزان می‌توانند با کمک والدین و حتی آموزگاران خود در آموزش یک ساز در روند آموزش درسی و بالا بردن اعتماد به نفس خود تاثیر گذار بوده و آموزگار آگاه به مباحث هنری می‌تواند از وجود چنین اشخاصی در کلاس درس استفاده بهینه نمایند. آموزگاران باید بدانند که هنر، آن هم موسیقی می‌تواند انگیزه درسی را بالا برده و در استفاده از آن در کلاس‌های درسی خود می‌توانند شیوه‌های مدرن آموزشی را جایگزین شیوه‌های سنتی و غلط نمایند. امروزه دانش‌آموزان موفق، دانش‌آموزانی نیستند که نمره درسی شان بالا تر باشد، بلکه دانش‌آموزی موفق‌تر است که علاوه بر اینکه درس خود را خوانده است در دو یا سه رشته هنری و تربیت بدنی نیز فعالیت بسزایی دارد.

۵- نتیجه‌گیری

پژوهش پیش‌رو حاصل تجربه است که نگارنده در بیش از ۱۵ سال تدریس خود کسب نموده است. اگر به آموزش و پرورش منطقه محل تحصیل خود سری بزنیم خواهیم دریافت که در چارت سازمانی معاونت فرهنگی - هنری و تربیت بدنی با هم تعریف شده‌اند و فعالیت‌های آن به هم گره خورده‌اند. لازم به ذکر است که در اجرای فعالیت‌های فرهنگی و هنری و همچنین تربیت بدنی دانش‌آموزان خلاق می‌توانند از مباحث ذکر شده استفاده نموده و در شیوه‌های تدریس مدرن نیز به کار بینند. اکثر آموزگاران امروزه سعی دارند که شیوه‌های جدید را جایگزین تدریس قدیمی نموده و با آزمون و خطاهای مکرر دانش‌آموزان را همچون موش آزمایشگاهی در نظر گرفته تا بتوانند شیوه‌های قابل‌توجهی را جایگزین نمایند. دانش‌آموزان کوچک، اندیشمندان بزرگی هستند که توانایی آموزش از راه هنر را دارند و اگر میدان برای ایشان باز باشد شاید در مواردی کار تدریس و معلمی نیز آسان‌تر شود. دانش‌آموزی که به معلم خود تکیه داشته باشد و نتواند از شیوه‌های جایگزین استفاده نمایند در آینده با عدم پیشروی مواجه خواهد شد و توانایی شکل‌گیری مباحث ذهنی خود را ندارد. امروز دانش‌آموزان در تمامی مقاطع به خودی خود علاقمند به هنر هستند و باید به این تفکر آنان احترام گذاشت.

آموزگاران و والدین باید بدانند که هنر می‌تواند در خیلی از موارد باعث سرفرازی فرد در جامعه و سربلند در کشور باشد. نگارنده به‌شخصه شاهد حساسیت‌هایی از سوی والدین و آموزگاران و جبهه‌گیری‌هایی از طرف آنان می‌باشد که سعی در تخریب هنر نموده و از آن به‌عنوان اسباب‌لغو و لعب و همچنین مطرب‌نمایی یاد می‌کنند. در صورتی که دانش‌آموزانی که در کلاس درس با نمایش و موسیقی ارتباط برقرار می‌کنند به مراتب فعال‌تر، با انگیزه‌تر، با نشاط‌تر، متفکرتر و ... از دانش‌آموزانی هستند که فقط و فقط به فکر یادگیری یک مطلب آن هم در مورد نظر می‌باشند.

۱ - <http://www.shidshad.com/1375>.

منابع

۱. ا.داندیس، دونیس، (۱۳۸۲)؛ مبادی سواد بصری، مترجم: مسعود سپهر، نشر سروش، چاپ ششم، تهران، شابک: ۹۶۴-۴۳۵-۶۴۰-۳.
۲. اسکات، جونا و همکاران، (۱۳۸۵)؛ یادگیری مشارکتی، مترجمان: دکتر محمد امینی، دکتر منصور مرعشی، انتشارات مدرسه، چاپ چهارم، تهران، شابک: ۹۶۴-۳۵۳-۸۶۰-۵.
۳. اعوانی، غلامرضا، (۱۳۷۸)؛ تقریرات درسی، انجمن حکمت و فلسفه، ایران.
۴. امیر حسینی، مرتضی، ۱۳۹۵، بررسی نقش تصویرک ها در یادگیری واژگان زبان به همراه نقش تسهیلی معلم، دومین کنفرانس بین المللی مهندسی و علوم کاربردی، دبی، موسسه مدیران ایده پرداز پایتخت ویرا.
۵. امینی، ابراهیم، (۱۳۹۵)؛ سرگذشت بازیگری در ایران، چاپ اول، نشر افق، تهران، شابک: ۹۶۴-۳۵۳-۶۰۰-۹۷۸.
۶. بورکهارت، تیتوس، (۱۳۹۰)؛ هنر مقدس (اصول و روشها)، مترجم: جلال ستاری، چاپ پنجم، نشر سروش، تهران، شابک: ۹۶۴-۱۲-۰۱۷۹-۳-۹۷۸.
۷. بهشتی، زهرا، ۱۳۸۸، بررسی نقش آموزش الکترونیکی در حل مشکلات آموزشهای سنتی و استفاده از آن برای همگانی کردن امر تعلیم و تربیت در ایران، دومین همایش آموزش الکترونیک، تهران،
۸. ترزا، (۱۳۷۵)؛ شکوفایی خلاقیت کودکان، مترجم: حسن قاسم زاده و پروین عظیمی، نشر دنیای نو، چاپ اول، تهران.
۹. جنسن، اریک، (۱۳۸۶)؛ چگونگی تاثیر موسیقی بر مغز، مترجم: آذر عمرانی گرگری، چاپ اول، انتشارات ویرایش، تهران.
۱۰. چخوف، میخائیل، (۱۳۸۵)؛ بازیگری، مترجم: کیاسا ناظران، نشر قطره، تهران، شابک: ۹۶۴-۳۴۱-۶۱۴-۰-۹۷۸.
۱۱. دهقانی، بابک، (۱۳۹۲)؛ نگاهی به میانی نمایشنامه نویسی و تحلیل نمایشنامه، چاپ اول، ناشر مولف، بندرعباس شابک: ۹۶۴-۹۸۰۷-۱-۹۷۸.
۱۲. دهقانی، بابک، ۱۳۹۶، تاثیر موسیقی بر کودکان ۳ تا ۱۲ سال با رویکردی بر موسیقی آرف ویژه آموزش انفرادی و گروهی در سازهای بلز، فلوت ریکورد و هارمونیکا (سازدهنی)، دو ماهنامه علمی - تخصصی پژوهش در هنر و علوم انسانی، تهران.
۱۳. ذوالفقاری، حسن، سنگری، محمدرضا، عبدالرحمن، معصومه، عمرانی، غلامرضا، فرهادی، گلزار، فعالی، اعظم، قاسم پور مقدم، حسین، (۱۳۸۱)؛ کتاب معلم (راهنمای تدریس)، نشر اداره ی کل چاپ و توزیع کتاب های درسی، چاپ اول، تهران، شابک: ۹۶۴-۰۵-۱۱۴۷-۱-۹۶۴.
۱۴. سالم، سودابه، (۱۳۸۹)؛ بخوان با من، بساز با من (۱ و ۲)، شرکت انتشارات سوره مهر، چاپ اول، تهران، شابک: ۹۶۴-۵۰۶-۸۱۵-۶-۹۷۸.
۱۵. شکارچی، علی اکبر، (۱۳۹۱)؛ وزن خوانی، چاپ نهم، انتشارات هنر و فرهنگ، تهران، شابک: ۹۶۴-۵۵۵۶-۱۹-۶-۹۷۸.
۱۶. فضلای خانی، منوچهر، (۱۳۸۱)؛ راهنمای عملی روش های مشارکتی و فعال در فرآیند تدریس، نشر موسسه فرهنگی منادی تربیت، تهران، شابک: ۹۶۴-۳۴۸-۲۴۵-۶-۹۶۴.
۱۷. کریمی، اکبر، (۱۳۸۷)؛ نقش هنر در فعالیت های امور تربیتی، وزارت آموزش و پرورش، نشریه نگاه، شماره ۳۷۳.
۱۸. محرابی، رحمت الله، (۱۳۸۳)؛ آموزش تئاتر (ویژه مربیان)، چاپ سوم، نشر عابد، تهران، شابک: ۹۶۴-۷۰۷۷-۳۹-۴-۹۶۴.

۱۹. محمدی، رامونا، (۱۳۹۴)؛ تاریخ هنر ایران و جهان، چاپ سوم، نشر فارسیران، تهران، شابک: ۸-۳۷-۵۸۱۴-۹۷۸-۶۰۰.

20. <http://www.shidshad.com/1375>.

